

Oponentský posudek na disertační práci Mgr. Lenky Krátké

Československá námořní plavba, 1948 – 1989

Disertační práce Mgr. L. Krátké představuje nesporně významný příspěvek k dějinám československé námořní plavby, jíž se dosud komplexně nikdo nezabýval. Její nespornou předností je zvolený úhel pohledu – zrod a vývoj podniku zasazuje do širších hospodářsko-politických souvislostí. Nermalou pozornost přitom věnuje mnohdy značně specifickým sociálním aspektům daným fenoménem „námořníka“ a posádky jako svébytné sociální skupiny. Jedná se tedy o zcela původní, důkladně promyšlený historiografický výkon, který střízlivě hodnotí role námořní plavby, zejména ty hospodářské a politické, v jejich jednotlivých vývojových fázích.

Text disertace je vybudován na důkladné znalosti odborné literatury domácí i zahraniční, kritickém vytěžení různorodé literatury vzpomínkové, zejména však na rozsáhlém spektru pramenného materiálu vzniklého z činnosti Čsl. námořní plavby a Ministerstva zahraničního obchodu. Netřeba rekapitulovat všechny prostudované relevantní fondy Národního archivu a archivů dalších (ABS, AČNB, ANTM), je ale na místě zdůraznit mimořádně důkladný jejich průzkum, ale také profesionální zvládnutí složitostí (i rizik) spojených s těmi stěžejními, archivně nezpracovanými. Sympatické je, že byly vzaty v úvahu i další typy pramenů, např. prameny normativní povahy, dále řízené rozhovory, v neposlední řadě i zdroje internetové z oficiálních webových stránek institucí.

Nelze sice říci, že Československá námořní plavba navazovala na skromnou námořní plavbu pod čsl. vlajkou z doby meziválečné, ale vzhledem k tomu, že je nastíněn i osud čsl./české floty v transformačním období, lze obě části přesahující vymezené období vnímat jako jistý rámec pojednávaného tématu. Předkládaná práce se skládá ze dvou stěžejních okruhů. První, obsažnější, sleduje Čsl. námořní plavbu od jejího založení po pád komunismu v Československu v ekonomicko-politických souvislostech, druhá nastiňuje vybrané segmenty „života na moři“. Toto dělení však není důsledné, některé podkapitoly první části pojednávající převážně o lidském faktoru by dle mého názoru měly mít své místo v části druhé, „sociálně-psychologické“ („Události roku 1968 a jejich otisk v životech některých námořníků“, „Obchodování na černém trhu – případ 'šátečkové aféry'“, Československá námořní plavba jako objekt zájmu Státní bezpečnosti“).

Část práce pojednávající o Čsl. námořní plavbě je obeznanle strukturovaná do sedmi kapitol oddělených logicky vyargumentovanými „body obratu“ – loď Republika jako nástroj k překlenutí protičínskému embarga – čínské lodě pod čsl. vlajkou – vznik Čsl. námořní

plavby jako utajené čs.-čínské společnosti – odchod čínského partnera – další dva jsou méně čitelné (maximalizace zisku a služba zahraničnímu obchodu) – poslední výstižně charakterizuje dobu, mj. též uvozovkami (počátky „podnikatelských“ aktivit Čsl. námořní plavby).

Důvody vedoucí k zaangažovanosti Československa v námořní plavbě jsou právem spatřovány v diskriminačních opatřeních Západu vůči komunistické Číně, dají se předpokládat minimálně konzultace s Moskvou. Je poněkud škoda, že nastínění hospodaření lodí pod čsl. vlajkou v prvním desetiletí jejich provozu je upozaděno až v příloze čís. 3. V ní se uvádí průměrný roční zisk čsl. strany částkou 7,5 mil. Kč, která z hlediska národohospodářského je vsutku zanedbatelná, čímž je zodpovězen první dílčí problém uváděný na s. 25. Stěžejní pozornost je věnována jednak nákupům jednotlivých lodí Čínou, jednak ujednáním mezi československou a čínskou stranou, zejména v oblasti přepravních tarifů (nelze předpokládat obeznanost čtenáře, bylo by proto na místě objasnit, proč při plavbě z Evropy do Číny platil smluvní tarif Chipolbrok a opačně tarif Far Eastern Freight Conference; ostatně oba pojmy by si zasloužily věcné vysvětlení, které jen těžko může suplovat poznámka na s. 249). Interpretace tarifů a jejich změn má z hospodářsko-politického hlediska nemalou závažnost a výpovědní hodnotu. Obdobně by mohly být vysvětleny nelogičnosti dané netržním prostředím, např. smysl přepravních tarifů čínsko-polského námořního podniku trojnásobně převyšující tarify světové (s. 54). Z růstu počtu čínských lodí lze odvodit tezi o jejich ziskovosti, což, jak se v předkládané práci správně konstatuje, dalo Československu impulz k budování vlastního loďstva a založení zatím ještě utajeně smíšené Čsl. námořní plavby.

Nespornou předností předkládané práce je včleňování sledované problematiky do širšího rámce hospodářského a politického vývoje, a to jak obecného, tak i Československa, v němž stále naléhavěji začínaly rezonovat ideje ekonomické reformy (dobově zdokonalování plánovitého řízení národního hospodářství). Postupně se měnil vztah státu k podniku i názory na jeho funkce, což, jak se v práci správně zdůrazňuje, v případě Čsl. námořní plavby začínalo narušovat její stávající pojetí jako „závodové dopravy“ zajišťující minimalizaci dopravních nákladů (s. 67-68).

Práce Mgr. L. Krátké stručně a výstižně mapuje proces odklánění čínské strany od rozvoje Čsl. námořní plavby, zejména pro prohlubující se sovětsko-čínský ideologický rozkol, ale též pro rozvolnění embarga ochotou některých západních států obchodovat s Čínou. Z toho vyvozuje, že plnění úkolu o zmnožení přepravní tonáže Čsl. námořní plavby daného Radou vzájemné hospodářské pomoci muselo převzít samo Československo. Poněkud více

pozornosti by si zasloužilo rozšíření relací Čsl. námořní plavby, zejména o levantskou a kubánskou, tedy objasnění širších politicko-ekonomických souvislostí, nejen lakonické konstatování jejich vysoké ziskovosti (s. 79).

Na místě je promítnutí zavedených již reformních nástrojů (rámcové podmínky hospodaření podniků) do činnosti Čsl. námořní plavby, byť bych vzhledem k využití normativních pramenů očekával jejich vyvození z příslušné legislativní normy. V práci se správně konstatuje, že principy čsl. reformy se dostávaly do rozporu s čínským modelem řízení ekonomiky (s. 81-82), mohlo se ale pro ilustraci poukázat např. na jeden z nich, na zaváděný podíl zaměstnanců na zisku, který byl zcela nepřijatelný pro čínského partnera, jenž na svých lodích v souladu s nařízením čínské vlády právě prováděl přechod ze mzdy úkolové na mzdy časové (dokonce s tlakem, aby se zaměstnanci zříkali nároků na vyšší mzdu). Impulsem k ukončení čínské participace na Čsl. námořní plavbě byly, jak práce zřetelně dokládá, odlišné názory na chování lodí za americké blokády severního Vietnamu.

Zvolenou formu výkladu vývoje Čsl. námořní plavby od poloviny 60. let nepokládám za příliš šťastnou. Pojednání, mnohdy jen odstavcem, o jednotlivých po sobě jdoucích letech, navozuje dojem spíše reprodukce roční zprávy než interpretaci jevů. Vhodnější, dle mého názoru, by byla tematizace jednotlivých problémových okruhů (jak je tomu v zásadě v předchozím textu, např. v pojednání o organizačním začlenění Čsl. námořní plavby), a to v celém období normalizace, aby se lépe překlenula jistá nekompatibilita údajů v jednotlivých letech. Data o hospodářských výsledcích jsou jako v předchozí části odsunuta do přílohy. Delší časové řady dílčích údajů umožňují přece jen lépe znázornit vývojové trendy tak, jak je tomu např. na s. 120 či 136. Za daných okolností dvě zmínky o speciálním vývozu působí nahodile, jakkoli byl kontinuální. Tak se čtenář např. v kapitole „Období, kdy byl dosažen rekordní zisk“ dost těžko orientuje, v čem byla ona specifika (v přepravě speciálního materiálu, nákupům sovětské ropy v čase stagflace či v odprodeji lodí).

O to zajímavější je výklad pokusu o obnovu čsl.-čínské námořní společnosti koncem 80. let, její kratičká existence budí otázku, zda nebyla z čínské strany míněna jen jako sonda k „osahání“ evropského trhu. S nadhledem a uvážlivě je též pojednáno o zániku České námořní plavby, který, zdá se, je jednou z četných skvrn transformace československé ekonomiky.

Sociálnímu prostředí na lodích Čsl. námořní plavby je věnována závěrečná část předkládané disertace. K jeho poznání bylo využito v první řadě poměrně rozsáhlého souboru řízených rozhovorů, které Mgr. L. Krátká vedla s bývalými členy posádek, od kapitána po kuchaře. S důkladnou znalostí vymezuje jednotlivé pracovní pozice i potřebné předpoklady pro její vykonávání, včetně tzv. předpokladů politických. Nermalou pozornost věnovala fungování

„politické kontroly“ realizované prostřednictvím bezpečnostních složek, a to nejen z hlediska státní loajality (teoretická možnost emigrace), ale i z tzv. hlediska státně bezpečnostního (při pobytu doma, možné zprostředkovávání kontaktů s emigrací atd.). Veřejností obecně přisuzovanou atraktivitu povolání na moři zrealizuje většinou nikterak oslnivými mzdovými tarify i problémy v osobním a rodinném životě pramenícími ať již z prosté skutečnosti dlouhodobého odloučení či přesně naopak, z možnosti manželky (dokonce i dětí) účastnit se plavby. Dotýká se i ožehavých problémů (sexualita, alkoholismus, šmelina), stejně jako života „běžného dne“ na lodi a svůj výklad prokládá autentickými, jazykově neupravenými výpověďmi jednotlivých aktérů. Smyslem této části disertace není konjunkturálně předestřít pestrost života na moři a možnost cestování (ve skutečnosti dosti omezenou), ale definovat specifickou uzavřenou sociální prostředí reprezentované komunitou na lodi a vyvodit z něj příčiny možných sociálních rizik.

Disertační práce Mgr. Lenky Krátké se vyznačuje důkladně promyšlenou konceptualizací tématu, jen ojediněle ne zcela naplněnou. Opírá se o mimořádně širokou pramennou základnu, stěžejní materiál je v ní historiograficky vytěžen vůbec poprvé. Je také první vědeckou prací, která se zabývá Československou námořní plavbou v celém období její existence. Závěry vzešlé z položených badatelských otázek mají svou průkaznou platnost. Důkladnost zpracování je dobře čitelná z příloh, tabulek a grafů v textu náročných na sestavení i jazyková kultura. Vznesené připomínky práci nikterak nesnižují, jen dle mého názoru mohou přispět k upřesnění zmiňovaného problému a zjasnění textu. Jako celek představuje předkládaná disertační práce plnohodnotný historiografický výkon.

Na základě výše uvedeného mohu jen zcela jednoznačně konstatovat, že práce splňuje všechny požadavky standardně kladené na disertační práce, a proto ji výslovně a plně doporučuji k obhajobě.

Návrh klasifikace: prospěla

V Praze, dne 18. listopadu 2016

prof. PhDr. Drahomír Jančík, CSc.